

DE VROUW EN HAAR VERHAAL

434 Fr. voor een tekst van 142 blz. die reeds in 1968 nagenoeg voltooid was, zogezegd in 1971 uitgegeven werd en pas dit jaar in de handel te verkrijgen is. Mouton heeft blijkbaar alle last van de wereld om zijn schapen op het droge te krijgen. Het schaap in kwestie is "Le récit féminin" (1) van Claude Chabrol, een in 1968 verdedigde doctoraatsthesis (3e cycle, E.P.H.E., Parijs, promotor: R. Barthes), waarin de promovendus, vanuit de pertinentie van de semiologie de systematiek tracht te onderzoeken van de collectieve voorstellingen rond de verhouding vrouw-man, voor zover die zich tot een verbale discursus hebben gevormd in het Franse damesblad "Elle". Naast de (vrij beruchte) hartsrubriek van Ségol, worden er ook enkele enquêtes en interviews geanalyseerd.

Daar het werk op een uitstekende manier de belangrijkheid van de semiologische bijdrage voor de communicatiewetenschap demonstreert, leek het ons niet oninteressant er uitvoeriger op in te gaan dan gebruikelijk is voor een normale recensie.

Twee problemen tekenen zich o.i. duidelijk af in de tekst van Chabrol: enerzijds de structuratie van de boodschap, d.w.z. het taalfragment of de discursus en anderzijds het statuut van deze discursus, d.w.z. diens verhouding t.o.v. het systeem van de taal en tot de andere sociale systemen.

1. Het discursusprobleem :

Wat dit probleem betreft, dienen we te zeggen dat Chabrol vaag en onbevredigend blijft. In zijn inleiding onderzoekt de auteur de verhouding sociale "realiteit", collectief bewustzijn en taalfragment en verwerpt hierbij iedere theorie die de discursus wil verklaren door middel van een directe verwijzing naar de niet-linguïstische fenomenaliteit en dit terecht: de discursus reflecteert inderdaad niet zo maar de sociale realiteit. Of echter het "collectief bewustzijn" - een notie die bij Chabrol nauwelijks geconceptualiseerd en derhalve niet hanteerbaar is - ook niet kan gezien worden als een immanent systeem

(1) CHABROL, Claude, Le récit féminin. Contribution à l'analyse sémiologique du courrier du coeur et des entrevues ou 'enquêtes' sur la femme dans la presse féminine actuelle, Mouton, The Hague - Paris, 1971.

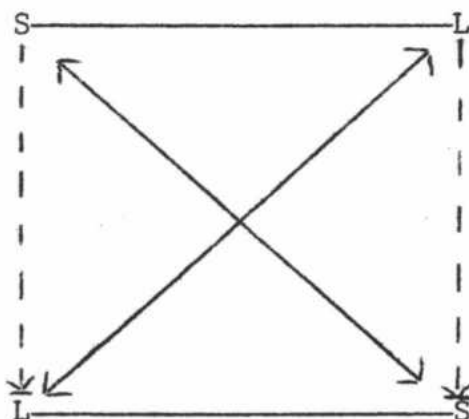
dat zich in en tot diverse semiotische objecten (taalfragmenten, beelden, gedragingen...) kan realiseren, is een andere kwestie. Wat uiteindelijk Chabrol mist is een duidelijk uitgebouwde taalstratificatie. Dit gemis is er o.i. de oorzaak van dat de hele problematiek van in het begin vanuit een verkeerde vraagstelling wordt aangepakt: niet zozeer de verhouding taal-reali-teit (wat dit ook bij Chabrol moge zijn), of taal-collectief bewustzijn is uiteindelijk belangrijk, doch wel het opstellen van de diverse niveaus van de zinsproductie, de verhouding semiologie-linguïstiek, de relatie tussen het systeem en de manifestatie. Chabrol lijkt ons in dit opzicht verraden door het feit dat hij getracht heeft de discursusopvatting van zijn promotor (nl. Barthes : via en slechts via het natuurlijk spreken worden de sociale systemen semiotische systemen) te verbinden met de semiolinguïstiek van Greimas, waarvan hij de analyse-procedure overneemt. Zeggen dat de discursieve eenheden (die Chabrol in de loop van zijn analyse manipuleert) noch tot de sociale realiteit, noch tot een bepaald idioom behoren, kan wellicht zinvol zijn in een Barthesiaans perspectief, binnen de semiolinguïstische axiomatic is het doodgewoon niet pertinent: de door Chabrol in de analyse geproduceerde eenheden ("sememen" in het semiolinguïstische jargon), behoren bij Greimas gewoonweg tot een bepaald niveau van de zinsproductie, een niveau dat; wanneer puntje bij paaltje komt, zelfs niet met de discursus kan vereenzelvigd worden !

2. De structuur van de boodschap en de narrativiteit.

Vooraf dient gezegd te worden dat in de semiologie van Greimas de narrativiteit gezien wordt als een autonome instantie die met behulp van een syntaxis de in de boodschap geïnvesteerde inhoudswaarden organiseert tot onderling met elkaar verbonden gezegdes: deze gezegdes, in hun onderlinge relatie vormen samen de boodschap die de lezer verschijnt als een klein spektakel, een vertelling. De semiolinguïstiek doet in haar procedure een beroep op een (para-) logica, gebaseerd op het Aristoteliaanse logisch vierkant. Dit alles kan wellicht vrij duister klinken en we hopen dan ook aan de hand van een uitvoerige bespreking van Chabrols analyse van de 'hartsrubriek' uit 'Elle' de zaken klaarder voor te stellen en zodoende de waarde van een dergelijke procedure als alternatief voor de inhoudsanalyse van de communicatiewetenschap naar voren te brengen.

Opvallend in de hartsrubriek van 'Elle' is, dat alle vrouwen die via een ingezonden brief a.h.w. een zoektocht ondernemen naar hun eigen identiteit (de vrouwelijkheid) niet het verhaal krijgen waar ze naar vragen. In vrijwel alle brieven wordt de situatie van de briefschrijfster beschreven als zijnde een disjunctie van 2 inhoudswaarden, nl. Liefde versus Socialisatie. De vraag wordt nu aan de opdrachtgever, of afzender

(d.w.z. diegene die de rubriek leidt, Ségal, en die vanuit haar krant en zo vanuit de maatschappij de competentie heeft gekregen een bepaald weten over te dragen aan de bestemming, de lezeres) gesteld deze situatie te transformeren in een conjunctie van deze twee waarden (Liefde + Socialisatie). Ségal weigert echter voor de vrouw het gevraagde parcours uit te werken, integendeel, ze zal eveneens de disjunctie van de twee waarden doorvoeren. We verklaren ons nader. Het model dat Chabrol opstelt, en dat de 'hartsrubriek' onderligt, ziet er als volgt uit :

waarbij : ————— een relatie van tegenstelling uitdrukt
 <—————> " " " contradictie " "
 - - - - - " " " implicatie " (1).

Deze vier termen, die slechts gedefinieerd kunnen worden in hun onderlinge relatie, manipuleren sememische verzamelingen, d.w.z. een aantal inhoudswaarden die volgens Chabrol gekenmerkt zijn door wederzijdse implicatie en zo één klasse vormen :

Liefde (L) : sterke seksualiteit of affectiviteit = transgressie van sociale wetten (vrijheid) = intensiteit...

Socialisatie (S) : afstandname van de seksualiteit, verzwakte affectiviteit = wettelijk contract = duurzaamheid...

Niet-liefde (\bar{L}) : afwezigheid van seksualiteit of affectiviteit = wettelijkheid als een kluister...

Niet-socialisatie (\bar{S}) : illegaliteit van de seksualiteit = zwakke intensiteit (kortstondigheid, oppervlakkigheid)...

(1) De orientatie in de semiologische paralogica van de implicatie is (nog) niet duidelijk, zij kan zowel van S naar \bar{L} en L naar \bar{S} als van L naar S en \bar{S} naar L verlopen.

Deze sememen liggen niet op het vlak van de discursus (waar de consumptie van de boodschap plaats vindt), doch kunnen via een lexicalisatie en grammaticalisatie in de boodschap verschijnen: b.v. het semeen Intensiteit, behorend tot de verzameling Liefde, verschijnt, nadat er nog een retorische en stylistische transcoding heeft plaats gehad, gelexicaliseerd als : "J'aime à la folie" of "Je veux vivre chaque minute avec l'homme que j'aime".

Een brief nu als : "Je suis mariée depuis quatre ans, je n'arrive pas à aimer mon mari. Je ne veux pas être infidèle, j'ai peur de reporter tout mon amour sur mes enfants. J'avais cru qu'avec le temps j'arriverais à l'aimer" manifesteert duidelijk de disjunctie van S en L en de nood aan conjunctie hiervan. Hierop zal Ségol steeds repliceren door erop te wijzen dat S en L niet verenigbaar zijn en men dient te kiezen :

"Dans votre cas, ce n'est pas de l'amour-passion qui jette pour quelques temps deux êtres l'un contre l'autre, mais l'amour conjugal, qui unit deux existences par toutes leurs fibres. Quand l'amour-passion veillit bien, il devient parfois amour conjugal. Vous avez peut-être sauté une étape." De gesocialiseerde huwelijksliefde (S) wordt hier duidelijk tegenover de passievolle liefde (L) geplaatst.

Wanneer we het model dat de 'courrier du coeur' van 'Elle' onderligt, nogmaals bekijken, zien we dat L en S zich implicerend t.o.v. \bar{S} en \bar{L} verhouden. We kunnen dus stellen dat, wanneer we de positieve waarden in een discursus manifesteren (L en S), de negatieve mede geïmpliceerd worden (\bar{S} en \bar{L}). De situatie van de vrouw (of correcter: de tot een verbale discursus getranscodeerde situatie), bij het schrijven van een brief is derhalve :

hetzij (a) $L+\bar{S}$

hetzij (b) $S+\bar{L}$

Wat betekent dat: bij (a) haar liefde bv. intens en vrij is (positief), doch (negatief) riskeert illegaal en kortstondig te zijn.

: bij (b) haar liefde bv. rimpeloos en legaal is, doch dreigt asexueel en ketenend te worden. Wat de vrouw vraagt aan Ségol is, middels een transformatie, de negatieve waarden te verwijderen en de positieve waarden te verbinden:

vrouw :	voor de transformatie	:	$L+\bar{S}$ of $S+\bar{L}$
	na de transformatie		$L + S$

Wat Ségol echter doet is het volgende :

Ségol :	voor	:	$L+\bar{S}$ of $S+\bar{L}$
	na		S of \bar{S}

m.a.w., Ségal zal de oorspronkelijke toestand transformeren door van (a) alleen de negatieve waarden te nemen en van (b) alleen de positieve; S en \bar{S} zijn daarbij onverenigbaar daar ze contradictorsich zijn (1).

De vrouw slaagt er dus, op het vlak van 'het zeggen', niet in haar huidige toestand te transformeren (zij bezit de daartoe noodzakelijke transformatoren niet, schrijft Chabrol, p.32) en richt zich derhalve tot de maatschappij die haar 'weten' delegeert aan het blad, doe op haat beurt weer Ségal de opdracht geeft. De competentie terzake van Ségal komt tot uiting in haar bezit van een aantal operatoren die a.h.w. de doorgevoerde transformatie motiveren. Chabrol onderscheidt er bij Ségal een drietal :

1) De theorie van de etappes: om tot de disjunctie (S vs. \bar{S}) te komen, waarbij S als euforisch wordt voorgesteld, dient de vrouw een aantal etappes, meestal gepaard met proeven, af te leggen (b.v. het stereotype crisismoment na zeven jaren huwelijk; de jeugdpleziertjes waaraan na het huwelijk niet meer mag gedacht worden, doch die noodzakelijke ontwikkelingsfases zijn...). Deze theorie scheidt de mogelijkheid de waarden die nu niet meer getolereerd worden, te verwijzen naar het verleden, of mogelijkerwijze naar de toekomst.

2) De theorie van het meisje of vrouw als object. Voor Ségal is een jonge vrouw die in de sexualiteit op zichzelf is teruggeworpen, onbekwaam haar socialisatie te realiseren: zij is dan in haar zoektocht geen subject, doch alleen object: alles zal afhangen van het toeval en ze handelt tegen haar eigen belang in. Slechts in de socialisatie kan de vrouw de rol van een subject spelen. "Ce qui fait peut-être l'infériorité de la femme, c'est son incapacité à distinguer le désir de la loi. Elle confond tout 'en se donnant'; la fille pour Ségal n'arrive pas à 'parler' d'emblée par ses actes un langage social, que ce soit pour affirmer ou nier" (Chabrol, p. 36).

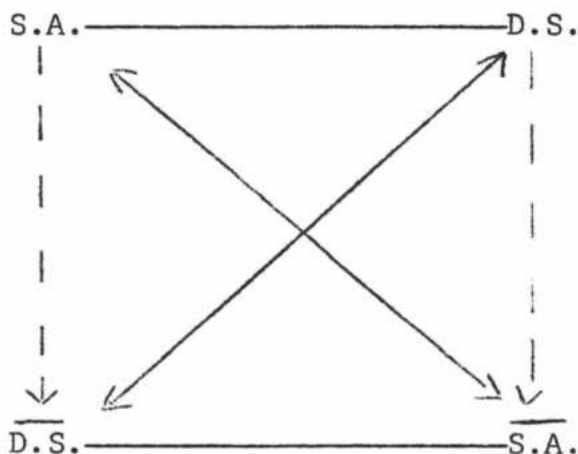
3) De theorie van het minste risico: de transgressie van de moraal brengt risico's en sancties mee (een kind, mislukte studies, gevaren voor lichamelijke en geestelijke gezondheid); de stelling van Ségal is : "dans le doute abstiens-toi".

We kunnen zeggen dat 1) een naturalisatie is van de temporele dichtomisering "voor vs. na"; 2) motiveert het feit dat de vrouw in de sexualiteit een object is, en de man (vader, later echtgenoot) het subject. Wanneer de vrouw in de sexualiteit

(1) M.a.w. Ségal zal dus steeds in haar antwoorden stellen dat Liefde en Socialisatie onmogelijk samengaan en dat men derhalve moet kiezen. De keuze van de Socialisatie (S) door de vrouw is steeds euforisch (de geïmpliceerde negatieve waarde \bar{L} wordt weggemoffeld), de keuze van de Liefde is uiteindelijk dysforisch: de geïmpliceerde negatieve waarde (\bar{S}) wordt beklemtoond.

subject wil zijn, werkt ze zichzelf tegen, slechts wanneer ze haar plaats als object kent en weet dat ze slechts in de socialisatie subject kan zijn, is ze haar eigen medewerkster;
 3) motiveert het feit dat men moet kiezen: iedere daad heeft zijn konsekwenties, nl. beloning of bestraffing.

Tot hier Chabrols analyse van de "courrier du coeur" uit 'Elle'. Vooraleer we hieraan nog enkele bedenkingen vastknopen, geven we nog een kort overzicht van de analyses van enkele interviews (met Marie Laforêt en Mylène Demongeot) en enquêtes (rond 'cover girls' en 'femmes savantes'). Het model dat Chabrol als onderliggend systeem meent te kunnen produceren is het volgende :

S.A. is de verzameling 'Sociale aanwezigheid' en bestaat uit een geheel van ekwivalente sememen als: werk (voor de vrouw) - onafhankelijkheid - overstijgen van de sexuele verschillen.

D.S. (differentiatie van de sexen): 'natuurlijke' roeping van de vrouw - normale afhankelijkheid - sexuele differentiatie.

$\overline{D.S.}$ (niet-differentiatie van de sexen): geen respect voor de roeping van de vrouw - te grote onafhankelijkheid - geen sexuele differentiatie.

$\overline{S.A.}$ (niet-sociale aanwezigheid): geen werk - kluisterende afhankelijkheid - te grote sexuele differentiatie.

Meer uitgewerkt manifesteren deze enquêtes en interviews duidelijker de proeven (met kans op succes of mislukking) die de vrouw in haar zoektocht moet afleggen en die de transformaties mogelijk maken. Opvallend ook t.o.v. de konservatieve tendens van de 'hartsrubriek' is dat de uitgevoerde transformaties ruimte laten voor transgressie of compromis: transformaties worden doorgevoerd naar : S.A. (vs. $\overline{S.A.}$), wat een rebellerende tendens insluit; naar D.S. (vs. $\overline{D.S.}$), d.w.z. konservatief; naar (A.S. + D.S.), d.w.z. een compromis.

3. Mogelijkheden.

We hebben Chabrol met deze summiere bespreking van zijn analyses onrecht aangedaan: zijn tekst is rijker dan datgene waar- toe we ons moesten beperken en links en rechts worden er door de auteur inzichten geformuleerd die voor communicatiewetenschap en tekstwetenschap verrijkend kunnen zijn. Het grote bezwaar dat we echter in dit verband naar voren zouden willen brengen is, dat er te veel inzichten en te weinig systematisch en coherente concepten zijn. De volgende bedenkingen willen niet zo- zeer deze her en der verspreide inzichten systematiseren, doch veeleer op enkele punten aanduiden waar de procedure van Chabrol verder kan uitgewerkt worden.

a) Een bezwaar, geen kritiek, ligt besloten in de opmerking dat tussen de productie van de tekst (1968) en zijn mogelijk- heid tot consumptie (1972), "Du sens" (1970), een verzameling artikels van Greimas, is verschenen. Alhoewel reeds werkend met de 'carré sémiologique' van Greimas/Rastier, heeft Chabrol geen gebruik meer kunnen maken van de artikels "Les jeux des contraintes sémiotiques" (Greimas/Rastier, 1968) en "Eléments d'une grammaire narrative" (Greimas, 1969), beide opgenomen in "Du Sens". Nogmaals, dit is geen verwijt aan Chabrol, doch wel aan Mouton die de tekst veel te laat op de markt heeft gebracht.

In dit verband nu zou het interessant zijn, vertrekkend van de door Greimas in "Du Sens" hernieuwde inzichten, de analyses van Chabrol coherenter en precieser uit te werken, door bv. de in de boodschappen gemanipuleerde conflicten te zien als ontstaan uit de conjunctie van het sociale systeem en het individuele systeem (cfr. de oppositie Liefde vs. Socialisatie), en de daarmee gepaard gaande mogelijkheid tot alienatie en trans- gressie. Een dergelijke procedure zou ook belangrijk geweest zijn voor de studie van het voor de communicatiewetenschap zo belangrijke concept van 'het waarschijnlijke'. We hebben immers gezien dat voor Chabrol de relatie tussen de sememen van éénzelfde verzameling die van de dubbele implicatie is. Het is echter duidelijk dat deze relatie (b.v. tussen a) 'mise à distance de la sexualité' en b) 'contrat légal', twee sememen die bij nader toezien behoren tot resp. het persoonlijke en het sociale systeem), geen noodzakelijke, doch wel een waar- schijnlijke is: a) en b) impliceren niet noodzakelijk, doch wel waarschijnlijk elkaar. Een dergelijke benadering van het corpus leert ons niet alleen heel wat over de hiërarchie van de systemen en de opbouw van de tekst, doch confronteert tekst- wetenschap en communicatiewetenschap tevens met wat we een buitentekstuele sociale logica of 'doxa' zouden willen noemen.

b) Een ander probleem dat, vertrekkend van Chabrol, zou kunnen uitgewerkt worden is de preciese functie (of, zo men wil het project) van dit soort pers in het geheel van 'de sociale rea- liteit'. In dit verband schrijft Chabrol (p. 12): "On doit

peut-être postuler une attente du récepteur de "mass media" qui impose des contraintes idéologiques et peut-être narratives et stylistiques aux messages de cette presse".

Veeleer dan een beroep te doen op deze nogal vage, en in elk geval binnen de semiologie niet pertinente noties van 'verwachtingen' en 'houdingen' van het publiek, zouden we in dit verband nogmaals willen wijzen op het belang van het concept van het waarschijnlijke. Chabrol zelf wijst erop dat de vraag die de lezer aan de verteller/opdrachtgever stelt, niet is 'wat moet ik doen?', doch veeleer, 'hoe mijn leven uit te spreken?'. Dit 'waarschijnlijk zeggen' (vs. een 'waarschijnlijk handelen') is o.i. recupereerbaar op het niveau van de tekstuele productie zelf: de innerlijke logica, die onder de vorm van een narratieve grammatica de geïnvesteerde inhoudswaarden constitueert en manipuleert moet, en de semiolinguïstiek bezit hiertoe de axiomatic, in dit opzicht verbonden worden met de doxa of sociale logica.

Wanneer we de mythische boodschap o.a. kunnen definiëren als een oplossing - op het niveau van de begeerte - van een contradictie, dan is de damespers mythisch te noemen. We zouden dit discoursstype met E. Morin zelfs nog verder als Bovaristisch kunnen preciseren: zoals de ongelukkige heldin van Flaubert niet het verhaal krijgt waarnaar ze vraagt, zo wordt ook de vrouw in de damespers de gevraagde oplossing onthouden. Typisch voor dit soort pers is dan ook, wat Chabrol de 'futur conditionnel' heeft genoemd: 'les événements sont en majeure partie présentés comme 'non réalisés' dans le présent, mais 'réalisables' dans le futur" (p. 128). Een andere karakteristiek is de weigering de opposant (die de vrouw tegenwerkt in haar zoektocht) te exterioriseren: de tegenwerkende krachten worden in de vrouw zelf gesitueerd, die, door haar eigen gebrek aan 'inzicht', zichzelf tegenwerkt.

Dit alles kan gezien worden op het niveau van het waarschijnlijke, de motivatie hiervan tot het noodzakelijke, wordt volgens Chabrol o.a. gekenmerkt door een uitgesproken moraliserende discours van de verteller (cfr. de reeds besproken operatoren), die het waarschijnlijke niveau a.h.w. verdubbelt (wat zou kunnen wijzen op een waarschijnlijkheidscrisis in het genre). In verband met deze motivatie bespreekt Chabrol eveneens, zij het vrij vluchtig (een gefundeerde connotatietheorie ontbreekt hier totaal) de retoriek van de hartsrubriek. Hij wijst o.a. op de quasi proverbiale structuur van de antwoorden van Ségal, waardoor dit discours type nauw verbonden lijkt te zijn met de wijze waarop de doxa haar weten pleegt te formuleren. Enkele bladzijden worden gewijd aan de manier waarop de verteller het woord richt tot de lezer: de specifieke genres zoals de brief, het interview, de commentaar worden hierbij besproken, evenals het vertellersstandpunt.

c) Tot besluit nog dit: de belangrijke plaats die de logica in de semiologische procedure toegemeten krijgt, is toch een toeval, noch een poging tot formaliseren-achteraf, doch wel ten nauwste verbonden aan het systeemdenken dat de laatste jaren een aantal wetenschappen is gaan beheersen. De semiolinguïstiek, in tegenstelling met de meeste andere betekeniswetenschappen (die de menswetenschappen uiteindelijk toch zijn) heeft in dit verband resoluut de hypothetische en deductieve weg genomen en werkt zuiver discriminatoir. De wijze waarop de moderne linguïstiek het structuurbegrip uit zijn organicistische en fenomenologische entourage heeft gehaald bespreken zou ons echter te ver leiden en we kunnen in dit verband slechts verwijzen naar het hoofdstuk 'Logique et récit' (p. 105 e.v.), waarin Chabrol de moeilijkheden en mogelijkheden bespreekt die ontstaan bij een toepassing van de logica in deze discipline van de semiologie die de narratologie is.

L. VAN POECKE.